

Dar kartą apie Aukustį Robertą Niemį ir jo dzūkų tautosakos rinkinį

Tekstologinis žvilgsnis

VILMA DAUGIRDAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Šis straipsnis – pastanga permąstyti suomių folkloristo Aukusčio Roberto Niemio surinkto lietuvių tautosakinio paveldo vertinimo tradiciją. Apžvelgus lietuvių folkloristikai reikšmingų profesoriaus darbų recepciją, atskleidžiančią teigiamo jų vertinimo įsitvirtinimą istoriografijoje, susitelkiama prie spaudai rengto, bet taip ir nepublikuoto rankraštinio dzūkų tautosakos rinkinio. Aprašomi rinkinio keliami probleminiai tekstologiniai klausimai, leidžiantys teigti, kad ir autografo, ir ypač nuorašo tekstai stokoja patikimumo¹. Aptariama rinkiniui priskirtų iki šiol autentiška medžiaga laikytų perrašų iš kitų šaltinių istorija. Atkreipiamas dėmesys, kad be A. R. Niemio lietuvių tautosakos rinkinių rankraščių pažinimo neįmanomas adekvatus jo mokslinės veiklos vertinimas, įimančias ir profesoriaus kaip tekstų užrašytojo, kartu kaip rinkinio sudarytojo patirtį, nuostatas, mokslinius interesus.

RAKTAŽODŽIAI: Aukustis Robertas Niemis, rankraštinis rinkinys, nuorašas, teksto autentiškumas, teksto patikimumas.

ĮVADINĖS PASTABOS:

A. R. NIEMIO FOLKLORINĖS VEIKLOS RECEPCIJOS LINKMĖ

Apie Helsinkio universiteto profesoriaus, tautosakininko Aukusčio Roberto Niemio (suom. *Aukusti Robert Niemi*, 1869–1931) įvairiopą veiklą jau nemažai rašyta; gerai žinomos ir jo lituanistinės studijos, ypač – folkloristikai reikšmingi darbai: lietuvių dainų rinkiniai ir lyginamieji dainų tyrinėjimai. XX a. pradžioje Lietuvos visuomenę su moksline ir visuomenine profesoriaus veikla daugiausia supažindindavo periodinėje, kultūrinėje spaudoje vis pasirodantys informacinio pobūdžio tekstai, stokoję gilesnės refleksijos. Į akademinį ano meto diskursą Niemis taip pat įsietas

1 Lig šiol lietuvių folkloristikoje sąvoka „nepatikimas“ taikyta stilizuotiems ar kitaip transformuotiems tradiciniams tekstams, falsifikatams, iš leidinių bei ankstesnių rankraščių į rinkinius patekusiems perrašams. Straipsnyje ši sąvoka vartojama kita reikšme nei įprasta: klausimas dėl rankraštinio dzūkų tautosakos rinkinio tekstų patikimumo keliamas vertinant užrašymo kokybę.

tik punktyriškai. Šiandien apžvalginio pobūdžio studijose ir straipsniuose bent iš dalies jau aprėptos svarbiausios jo mokslinio darbo kryptys, nušviesti selektyviai pasirinkti spausdintų ir rankraštinų tautosakos rinkinių istorijos momentai, indėlis į lietuvių folkloristiką (Skrodenis 1989: 145–161, 1996; Ūsaitytė 2009; Sauka 2016). Nepateikiant tyrinėjimų revizijos (jie bus derinami su straipsnyje dėstomais svarstymais), tik paminėtina, kad ligšioliniai darbai iš esmės buvo skirti lituanistinei profesoriaus veiklai apžvelgti faktografiniu būdu. Iš atsiminimų diskurso dažniausiai iškeliami ir mokslinių tyrimų pagrindu suaktualinami su tautosakos rinkimu ir skelbimu siejami momentai, nebandant kompleksiščiau pasekti, kiek ir kaip įtvirtinami teiginiai koreliuoja su pačiais profesoriaus sudarytais rankraštiniais lietuvių tautosakos šaltiniais. Šiuo tyrimu, atspirties tašku renkantis ne istoriografijoje įsigalėjusias (ne)verifikuotas nuostatas, o taip ir likusį nepublikuotą rankraštinį dzūkų dainų rinkinį, siekiama permąstyti Niemio surinkto lietuvių tautosakinio paveldo vertinimo tradiciją. Tačiau prieš išryškinant tyrimo problemą derėtų grįžti į būtąjį laiką ir pateikti platesnį Niemio lietuviškosios veiklos recepcijos kontekstą, iš kurio aiškėja jo tautosakos rinkiniams palankaus vertinimo susiformavimas ir įsitvirtinimas.

XX a. pradžioje Europos folkloristų darbuose vyravo lyginamojo pobūdžio tyrimai. Dėl to neatsitiktinai folkloro studijas Helsinkio universitete (ten telkėsi istorinio-geografinio, arba suomių, tyrimo metodo kūrėjai ir atstovai) pasirinkęs Niemis savo tyrinėjimus taip pat kreipė šia linkme, gilindamasis į suomių dainų ištakas ir galimą kitų tautų dainų įtaką joms. Taip mokslinių interesų akiratyje atsiduria lietuvių ir latvių tautosaka, žvilgsnį kurios link galėjo nukreipti baltų finizmus bei finų baltizmus gana įžvalgiai tyrusio danų kalbininko Vilhelmo Thomseno darbai² (žr. Niemi 1996: 681), o gal, kaip rašo Stasys Skrodenis, drąsios suomių folkloristo Juliaus Krohno hipotezės apie runų sąlyčius su baltų tautosaka ar romantiški rašytojos Mailos Talvio rašiniai apie Lietuvą, jos dainas (Skrodenis 1989: 146). 1909–aisiais trejiems metams gauta Helsinkio universiteto Hermano Rozenbergo stipendija leido pasinerti į rimtus lyginamuosius tyrimus, atvedusius profesorių į Lietuvą. Deja, tyrimų gaires turėję padėti nusibrėžti šaltiniai teikė ribotą lietuvių dainuojamosios tradicijos pažinimą, ypač regioniniu lygmeniu: jo studijuoti spausdinti Mažosios Lietuvos dainų rinkiniai ar Antano ir Jono Juškų dainynai reprezentavo tik „geriausio ir labiausiai išsivysčiusio dainų krašto“ medžiagą (Niemi 1996: 168–169), o besikuriančiame Lietuvių mokslo draugijos tautosakos fonde kalbamu laikotarpiu taip pat buvo sukaupta per mažai duomenų nuodugnesnėms regioninėms dainų studijoms (plg. ten pat: 177). Todėl pagrindą tyrimams teko klotis pačiam, surengiant dvi individualias tautosakos rinkimo išvykas: 1910 m. į šiaurės rytų Aukštaitiją, po

2 V. Thomseno tyrimai buvo apibendrinti 1890 m. išleistame veikle *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog*, Kopenhavn: Danske Videnskaberne selskab.

metų – į Dzūkiją. Paradoksalu, tačiau kaip tik šis Niemio veiklos aspektas Lietuvoje įgijo didesnę vertybinę krūvį nei jo moksliniai tyrimai.

Lyginamųjų dainų formos tyrimų refleksijos sudėtingumą lėmė tai, kad suomiškai parašyti darbai dėl kalbos barjero ilgą laiką buvo nepaskaitomi³; apie juos „geriausiu atveju praspūsdavo tik konstatuojamojo pobūdžio pranešimai <...>, miglotos užuominos <...> ar bibliografinės nuorodos“ (Ūsaitytė 2009: 33). Suomių kalba parašytų *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimų*⁴ įveika anuomet, atrodo, būtų galėjęs pasigirti tik Mykolas Biržiška, didelėmis pastangomis išsiversta studija grindęs „savo dėstomus universitete kursus“ (Biržiška 1955: 7, 15). Tačiau *Lietuvių dainų literatūros istorijoje* – joje, Balio Sruogos vertinimu, pirmą kartą „[k]uo plačiausia išnaudota visa sukurta ir surinkta prieš Biržišką medžiaga“ (Sruoga 2003c: 231) – Niemio *Tyrinėjimuose* pristatyta lietuvių dainų istoriografija išsamiau nekomentuojama, apsiribojant nuoroda literatūros sąrašė (Biržiška 1919: 92).

Pagrindinis Niemio lituanistinis darbas *Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai* į lietuvių folkloristiką integruotas tik po poros dešimtmečių. Aiškumo, kalbant apie jokio tiesioginio ar netiesioginio akstino tarsi nepaskatintą vertimą, galėtų įnešti išėivijos spaudoje pasirodęs Biržiškos tekstas „Prof. A. R. Niemi prisimenant“. Atskiras dėmesys šiame tekste skiriamas profesoriaus kelionei į Kauną 1930 m. (Biržiška 1955: 15), kai jis, Adolfo Sabaliausko teigimu, buvo atvykęs susipažinti su naujais lietuvių liaudies dainų rinkiniais (Sabaliauskas 1931a: 5). Tąkart įvyko Niemio, Sabaliausko ir Biržiškos susitikimas. Memuarinio pobūdžio rašinyje paminėti pabiri faktai nesukuria aptartų temų visumos, tačiau tada tikrai nuskambėjo Biržiškos pasiūlymas Sabaliauskui su Niemio pagalba išversti į lietuvių kalbą 1913 m. Helsinkyje suomių kalba išėjusią studiją (Biržiška 1955: 15). Sabaliausko kelione į Suomiją ir vertimu, atrodo, bus rūpinusis 1930 m. prie Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto sudaryta Tautosakos komisija. Tarp 1930 m. komisijos siunčiamųjų dokumentų esama nedatuoto ir Tautosakos komisijos pirmininko Vinco Krėvės-Mickevičiaus nepasirašyto tikriausiai oficialaus kreipimosi į galimą vertėją nuorašo:

3 Platesnės teksto sklaidos problemą suprato ir *Tyrinėjimų* autorius, kreipęsis į Lietuvių mokslo draugiją dėl finansinės paramos studijos vertimui į labiau paplitusią mokslo aplinkoje vokiečių kalbą. Draugijos komitetas nesiryžo skirti vertimui reikalingų keturių šimtų rublių, bet kelio paramos skyrimui taip pat neužkirto – pasiūlė šį klausimą svarstyti tų metų visuotiniame susirinkime (Lietuvių mokslo draugijos komiteto 1913 m. gegužės 31 d. posėdžio protokolas N 18 (118), LLTI BR F22-3, l. 65–66). Deja, septintojo visuotinio Lietuvių mokslo draugijos posėdžio protokole, vengiant vykusių diskusijų pristatymo, įrašyta, jog Niemio prašymas atmestas. Kita vertus, siekiant kuo neutralėsnio tokio sprendimo vertinimo, žinotina, kad folkloro publikavimui, kuriam ir teiktas prioritetas, tais metais skirta mažesnė, nei prašyta vertimui, suma – trys šimtai rublių; ją išimties atveju nutarta didinti iki penkių šimtų (VII visuotinio Lietuvių mokslo draugijos narių susirinkimo, vykusio 1913 m. birželio 10–12 d., I posėdžio protokolas, LLTI BR F22-3, l. 72–73).

4 A. R. Niemi. *Tutkimuksia liettualaisten kansanlaulun alalta*, I, (*Suomalaisen Tiedeakatemiaan Toimituksia*, sarja B, nid. XII), Helsinki, 1913.

„Jeigu tamsta apsiimtum išversti kalbamąjį veikalą, Komisija padėtų tamstai išsiriūpinti reikalingų tam darbui atostogų ir sumokėtų už atliktąjį darbą tiek, kiek yra mokama už mokslo veikalų vertimą.“⁵ Kad Sabaliausko kelionė į Suomiją 1931 m. inicijavo Humanitarinių mokslų fakultetas, mini ir spaudoje pasirodžiusi žinutė⁶. Tautosakos komisijos leidinyje 1932 m. paskelbtas vertimas⁷ sulaukė ir išsamaus bei profesionalaus su istoriniu–geografiniu metodu puikiai susipažinusio Jono Balio pakomentavimo (Balys 1933). Bet kelio į lietuvių folkloristiką šis Niemio darbas taip ir neprasisakė; „tos mintys nuskambėjo kaip pavėlavęs aidas“, – žvelgdamas iš laiko perspektyvos rašė Leonardas Sauka (1974: 120).

O štai pati Niemio asmenybė, tautosakos rinkimas ir publikuotas dainų rinkinys sulaukė didelio dėmesio. Tai galėtų būti siejama su įvairiomis aplinkybėmis, tačiau viena svarbiausių buvusi spaudos atgavimo ir tautinio sąjūdžio išjudintos inteligentijos aktyvus domėjimasis sakytine kultūra, įsitraukimas į jos tyrimus ir kaupimą⁸, nors XX a. pradžioje Lietuvoje, kaip žinoma, nebūta nei sakinio paveldo išsaugojimu ir tyrimais turėjusios rūpintis mokslo ar specializuotos taikomosios institucijos, nei tautosakiniam darbui pasirengusių specialistų. Kai 1907 m. Helsinkio universiteto profesorius Kaarle Krohnas kartu su kolega iš Kopenhagos universiteto Axeliu Olriku ir švedų folkloristu Carlu Wilhelmu von Sydowu įkūrė tarptautinę folkloristų draugiją *Folklore Fellows*, tais pačiais metais įsteigta Lietuvių mokslo draugija, ėmusi organizuoti mokslinę, kultūrinę, švietjišką humanitarų veiklą ir sudariusi galimybes kaupti bei tirti ir etnokultūrinį paveldą, dar tik klojo pamatus lietuvių folkloristikai. Todėl lietuvių kalba ir tautosaka besidominčio užsieniečio profesoriaus, kaip jį pristatė to meto spauda, atvykimas į Lietuvą jau savaime buvo pastebimas įvykis⁹. Atgarsių spaudoje sulaukė ir 1910 metų tautosakinė kelionė po šiaurės Lietuvą: trumpos dienraščių ir savaitraščių žinutės (jas galima skaityti vos ne kaip ekspedicijos kroniką)¹⁰ išreiškė tiek susidomėjimą profesoriaus veikla, tiek

5 Tautosakos komisijos siunčiamųjų dokumentų rinkinys (1930 m.) (LTAd 3/6/).

6 Joje, beje, užsimenama ne tik apie vertimą, bet ir apie pagalbą išleidžiant lietuvių dainų rinkinį, todėl manytina, kad minėtos kelionės į Lietuvą metu Niemio turėta intencijų išspręsti dūkų dainų publikavimo klausimus (žr. „Kun. A. Sabaliauskas Suomijoje“, *Naujoji Romuva*, 1931, Nr. 17, p. 412).

7 A. R. Niemi. „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“, iš suomių kalbos vertė Adolfas Sabaliauskas, *Lietuvių tautosaka*, t. 6, 1932.

8 1907 m. balandžio 7 d. Vilniuje įsteigtos Lietuvių mokslo draugijos įstatuose tarp numatomos rinkti medžiagos tautosakos dalykai įrašyti pirmuoju punktu, žr. *Lietuvių mokslo draugijos įstatai*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1907, p. 3. Tokia programinė nuostata išlieka ir 1926 m. atnaujintuose įstatuose: *Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje įstatai = Statut Litewskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie*, Vilnius, 1926, p. 3.

9 *Viltis*, 1910, saus. 29 (vas. 11), Nr. 12, p. 3.

10 Žr. *Vienybė*, 1910, birž. 22 (liep. 5), Nr. 25, p. 389; *Vienybė*, 1910, birž. 29 (liep. 12), Nr. 26, p. 404–405; *Viltis*, 1910, rugpj. 8 (21), Nr. 90, p. 3; *Šaltinis*, 1910, rugpj. 16 (3), Nr. 32, p. 509; *Viltis*, 1910, rugpj. 18 (31), Nr. 94, p. 4; *Viltis*, 1910, rugs. 1 (14), Nr. 100, p. 3; *Viltis*, 1910, rugs. 5 (18), Nr. 102, p. 2; *Viltis*, 1910, rugs. 15 (28), Nr. 105, p. 2; *Šaltinis*, 1910, spal. 18 (5), Nr. 41, p. 653.

anuometiniame viešajame diskurse vyravusį gana palankų tos veiklos ir, žinoma, paties Niemio vertinimą.

Vis dėlto šis liuanistinės veiklos aspektas, aktualintas kultūrinuose pažintiniuose straipsniuose, liko savaiminio reikšmingumo lygmenyje. Išsamesnių, į gilesnę refleksiją pretenduojančių apžvalgų stigo. Pagrindine priežastimi būtų galima laikyti tai, kad emocija grįžta lietuviškąjį naratyvą apie Aukustį Robertą Niemį iš esmės formavo vienas žmogus – artimas profesoriaus bičiulis Adolfas Sabaliauskas, selektyviai iš subjektyvios patirties akiračio atsirinkdamas tik tam tikrus veiklos aspektus ir anaipol nesikoncentruodamas prie tautosakinių dalykų.

Atskiro humanitarų dėmesio sulaukė spausdintas Niemio ir Sabaliausko dainų rinkinys *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur–rytinėje Lietuvoje*¹¹, jau anuomet tapęs vienu svarbiausių lietuvių dainų šaltiniu ir mūsų kultūrinės savasties dalimi. Kaip ir melodijomis šį leidinį papildanti po kelerių metų ne be profesoriaus pagalbos Helsinkyje Sabaliausko išleista knyga *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos*¹².

Lietuvių dainų ir giesmių šiaur–rytinėje Lietuvoje vertinimo tradicija, netrikdoma tekstų nesklaidumo, nepilnumo, pasitaikančio dialektologinio redagavimo komplikuotumo, nesikeitė visą šimtmetį. Rinkinio vertinimą vaizdžiai atskleidžia Biržiškos pozicija: jis „mūsų dainologijos istorijoje svarbus ne vien pavyzdinga dainų klasifikacija¹³ ir metrikacija bei tarminių jų autentiškumu, bet ir ypač atžymėjimu <...> dainų – giesmių, į kurias prieš tai mūsų dainų rinkėjai mažai tekreipė arba net visai nekreipė dėmesio“ (Biržiška 1955: 7). Dainų rinkinys iki šiol tebėra neišsemiamas šaltinis tiek įvairiems lietuvių tradicinės kultūros aspektams tirti, tiek šiaurės rytų Lietuvos sakytinei tradicijai pažinti. Nors knygos tiražas – Lietuvių mokslo

11 *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur–rytinėje Lietuvoje*, Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos, [Helsinki (Ryga)], 1912.

12 A. Sabaliauskas. *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos*, Helsinki, 1916.

13 Niemio pasiūlyta suomių folkloristų darbo patirtimi grįsta lietuvių dainų klasifikacija, padedanti orientuotis skelbiamoje medžiagoje ir minėta kaip vienas leidinio moksliskumo kriterijų, lietuvių dainų moksle nepriėjo (Skrodenis 1996: 18). Pirmuosius ir, atrodo, vienintelius rimtesnius žingsnius šios klasifikacijos linkme žengė pirmąjį lietuvių liaudies dainų vadovėlį *Lietuvių dainos* (1916) rengęs Biržiška, tiesa, darydamas, kaip pats teigia, išlygų (Biržiška 1931: 29–30). Nepaisant to, nuo šiol (kai lietuviškoji folkloro edicijos tradicija dar tik mezgėsi) dainų grupavimas moksliniu lygmeniu imtas kelti į pirmąją vietą kaip privalomas reikalavimas publikuotam šaltiniui, nors pagrindiniai lietuvių liaudies dainų tekstų klasifikavimo principai bus nustatyti tik šeštajame dešimtmetyje (Barauskienė 1968), neišvengiamai permąstant ir Niemio sudarytą klasifikacinę sistemą (Kazlauskienė 1971). Sruoga *Dainavos krašto liaudies dainų recenzijoje* (1924), kritiškai atsiliepdamas apie be jokio suskirstymo į knyga sudėtas dainas, rašė, kad nors sunku nustatyti mūsų dainų klasifikacijos pagrindą ir tą klasifikacijos sistemą išlaikyti, „vis geriau davus kad ir netobulą daiktą, negu nieko neduoti“ (Sruoga 2003a: 244). Savąjį dainų sisteminimo matą Sruoga pateiks *Lietuvių liaudies dainų rinktinėje* (1949), nors, kaip pats pažymi, rinktinė mokslinių tikslų nesiekia ir joje „netektų ieškoti tų savumų, kuriais privalo pasižymėti mūsų godynėje folklorinės medžiagos mokslinis leidinys“ (Sruoga 2003b: 439).

draugijos prašymu Lietuvai skirta du šimtai egzempliorių – turėjęs būti aiškiai per mažas ir prieinamas tik saujelei inteligentijos, tačiau jau pirmaisiais dešimtmečiais po pasirodymo ji užsitikrino tvirtą poziciją lietuvių dainų edicijos istorijoje ir buvo pateikiama ne tik kaip kultūrinius visuomenės poreikius atitinkantis leidinys (jo tekstai įtraukinėti ir į mokyklinius vadovėlius), bet ir kaip vienas atraminių kultūros tyrimų šaltinių (Sruoga 2003a: 250).

Specialiai Niemio folkloriniams darbams skirtų mokslinių vertinimų tarpukario dvidešimtmečiu nebūta; jų anuomet dar ir negalėjo būti. Tačiau Niemio ir Sabaliausko parengtas dainynas, „vienas geriausiai sutvarkytų ir išleistų mūsų tautosakos rinkinių, – duodąs labai vertingą ir stropiai tarmiškai užrašytą medžiagą su pilna metrika ir kitomis reikalingomis žiniomis“, kaip teigia Balys, „buvo geras kelrodis mūsų jaunam mokslui, darančiam pirmus žingsnius“ (Balys 1955: 11) – renkant ir publikuojant tautosaką, kuriant klasifikacines tautosakos sistemas.

Tokia galėtų būti trumpa lituanistinės Niemio veiklos recepcijos retrospektyva, apimanti antrąjį–ketvirtąjį XX a. dešimtmečius ir išryškinanti keletą esminių momentų. Požiūrį į profesoriaus darbus bei jo surinktą tautosaką formavo ano meto lietuviakalbėje spaudoje pasirodydavusios neakademinės publikacijos, suomių folkloristo profesionalumą lydžiusios su meile Lietuvai ir lietuviams¹⁴, ir į folkloro tyrimų akiratį dainas įsitraukusių humanitarų tekstai, kuriuose vienaip ar kitaip vertinta ypatingo dėmesio sulaukusi knyga *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur–rytinėje Lietuvoje*. Būtent dainų rinkinys, kuriuo „buvo pravertas langas į ligi tol rašto kultūroje beveik neregėto Lietuvos dainų krašto erdvę“ (Sauka 2016: 80) ir kuriame dainuojamasis paveldas skaitytojui pristatomas vadovaujantis vakarietiškais to meto folkloro šaltinių rengimo principais, tapo prielaida įsieti Niemį į platesnį akademinį diskursą. Kartu tai lėmė tolesnės recepcijos linkmę: „iki pat praėjusio šimtmečio pabaigos lietuvių tautosakos rinkimo istorijoje iš esmės Niemis matomas tik šiaurės rytų Lietuvos regione fone“ (Ūsaitytė 2009: 33). Nesikeitė ir anuomet be atskiros argumentacijos išsikristalizavusi Niemio tautosakinio palikimo vertinimo tradicija: jo vadovautasi užrašytos tautosakos patikimumą ir vertę lemiančiomis nuostatomis – užrašyti kuo tiksliau, fiksuoti būtinus duomenis apie pateikėjus, pažinti ir stengtis atspindėti kūrinių gyvavimo aplinkybes ir etnografinį kontekstą (ten pat: 35).

Rankraštinis dzūkų tautosakos rinkinys, kaip ir pati ekspedicija dzūkų krašte (ji, priešingai nei tautosakinė kelionė į šiaurę Lietuvos pakraštį, jau nepristatinėta ir spaudoje), plačiosios visuomenės, o ir akademinės bendruomenės tuomet liko beveik nepastebėtas. Po kelių dešimtmečių spausdintuose prisiminimuose pabarstytos

14 Tokio prasminio akcento išryškinimą galėjo lemti tai, kad sudėtingu lietuvių tautai istorijos tarpiniu į Lietuvą atvestas mokslinių aspiracijų profesorius dalyvavo ano meto politinėse diskusijose, prisidėjo prie Lietuvos mokyklų švietimo sistemos pertvarkos, daugelį metų puoselėjo Lietuvos ir Suomijos kultūrinius ryšius.

detalės (Sabaliauskas 1923: 17–18, 1931c: 1071, 1931b, 1935: 53–55) ar glaustas dzūkiškojo tautosakos rinkimo etapo aprašymas lietuviškai pasirodžiusiuose *Tyrinėjimuose* jau neturėjo kokio nors poveikio spėjusiai įsitvirtinti Niemio tautosakinės veiklos interpretacijai; juo labiau kad sparčiai gausėjo ne tik rankraštinių tautosakos rinkinių, bet ir liaudies dainų publikacijų.

Profesoriaus surinkto dzūkų dainuojamojo paveldo vertinimas nepasikeitė ir sovietmečiu: ilgus metus išgulėjęs archyvo lentynoje, rinkinys buvo žinomas tik siauram folkloristų ratui¹⁵. Kiek platesnę informacijos apie rinkinį sklaidą anuomet galėjo stelbti ir įrašant Niemį į nacionalinę folkloristikos istoriją įvelta klaida. *Lietuvių tautosakos apybraižoje* teigiama (galbūt pritrūkus atidos faktografinėi medžiagai ir pasiklojus tik labai glausta informacija nekrologe; žr. Sabaliauskas 1931a: 8), kad jis daugiausia šiauriniame Lietuvos pakraštyje „surinko 3500 dainų, kurių dalį išspausdino su Sabaliausko surinktomis dainomis rinkinyje *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur–rytinėje Lietuvoje*“¹⁶ (Apybraiža 1963: 82). Kita vertus, netgi išvengus šio apsirikimo, rankraštinis dzūkų tautosakos rinkinys vargiai būtų sulaukęs atidesnio žvilgsnio – folkloro, kultūros tyrimuose prioritetai paprastai teikiami spausdintiems tautosakos šaltiniams; į naujas folkloro ir bendruomenės komunikacijos formas archyvinių rinkinių tautosaka, neperkelta į knygas, taip pat įtraukiama retai.

Niemio lituanistiniu palikimu sovietmečiu kiek daugiau domėjosi tikriausiai tik Stasys Skrodenis¹⁷, kuris jį ir grąžino į Lietuvos folkloristų akiratį, 1996 m. *Lituanistinių raštų* tome paskelbdamas tautosakines studijas bei Helsinkio archyvuose rastus rankraštinius dokumentus (Niemi 1996), padedančius pažinti profesoriaus mokslinę biografiją, su išlygomis vis dar aktualius lyginamiesiems tyrimams (žr. Skrodenis 1989: 145–161). Kartu įvadiniame straipsnyje primindamas, kad dzūkų dainos taip ir liko nepaskelbtos (Skrodenis 1996: 19), vėliau prie šios temos ne kartą grįždamas ir viešuose bei privačiuose pokalbiuose. Dzūkų tautosakos rankraštinio rinkinio kaip akademinės publikacijos perspektyvą praskleidė Jurgita Ūsaitytė straipsnyje „Aukusti Roberto Niemio dzūkų tautosakos rinkinys: pretekstas, kontekstas ir tekstas“, motyvuodama šį darbą „kaip skolos nacionalinei kultūrai grąžinimą ir savotišką moralinę kompensaciją Niemiui, taip įvertinant jo nuopel-

15 Tik išėivijos spaudoje pristatant 1949 m. išėjusį suomių lyginamosios istorinės gramatikos specialisto Eino Niemineno parengtą savo mokytojo, suomių kalbininko Jooseppio Mikkolos užrašytų dainų rinkinuką *Litauische Volkslieder aus dem handschriftlichen Nachlass Prof. J. J. Mikkolos* buvo prisiminti dar nespausdinti Niemio tautosakos rankraščiai, kuriuos prieš mirtį atidavė Lietuvai. „Šiandien Helsinkyje saugesnė būtų jiems vieta, negu Vilniuje“, – anuomet rašė Balys (1950).

16 Iš 1910 metų tautosakinės ekspedicijos, kai vienas ar su besikeičiančiais globėjais ir talkininkais apkelioavo Šimonių, Svėdasų, Pajstrio, Pumpėnų, Kupreliščio, Vabalninko, Biržų, Nemunėlio Radviliškio, Papilio, Kupiškio ir kitas šiaurės Lietuvos parapijas, Niemis parsivežė, kaip pats teigia, 1644 lietuvių liaudies dainas (Niemi 1996: 173).

17 Išsamią jo darbų bibliografinę informaciją žr. Stasys Skrodenis. *Augustas Robertas Niemis: medžiaga bibliografijai*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas, 1992, p. 24–26.

nus Lietuvai“; o rankraščiu, kaip tradicinio paveldo dokumentui, suteikiant naują statusą“ (Ūsaitytė 2009: 47–48; taip pat žr. Sauka 2016: 91). Tik punktyru nužymėta leidinio vizija autorės ryškinta be atodairos į tekstologines problemas, nes išskirtinai teigiama Niemio surinktos lietuviškos medžiagos vertinimo tradicija davė pagrindą laikyti rinkinį neprobleminiu atveju¹⁸, nors užrašymo kokybės požiūriu ir ne tokiu autoritetingu (norint tai pareikšti nereikia ilgų tyrinėjimų, pakanka pasklaidyti į juodraščių panėšėjantį rankraštį). Prie akademinės publikacijos rengimo teko prisijungti ir šio teksto autorei. Parengiamųjų darbų imtasi pasidavus lietuvių folkloristikos istoriografijoje įsitvirtinusiai Niemio tautosakinės veiklos vertinimo inercijai. Tačiau jau ėmusis tekstų atrankos pradėjo aiškėti, kad rinkinio medžiaga neleis apsiriboti siaurais praktiniais redakciniais sprendimais, teks imtis tekstų rekonstravimo ir atkūrimo procedūrų. O išsami rinkinio dainų tekstologinė analizė atskleidė, kad ir autografo, ir ypač nuorašo tekstai gali stokoti patikimumo, ir vertė ieškoti kitokių jų vertinimo kriterijų, argumentų, gilintis į tekstų užrašymo istoriją, nes užfiksuotas tautosakos tekstas visada yra dviejų žmonių – tautosakos pateikėjo ir rinkėjo – darbo rezultatas (Иванова 1991: 6). Taip radosi šis į edicinę perspektyvą¹⁹ orientuotas tyrimas, kuriame ir aptariama keletas rinkinio keliamų probleminių tekstologinių klausimų.

DZŪKŲ TAUTOSAKOS RINKINYS: TEKSTOLOGINĖS IR TEKSTŲ AUTENTIŠKUMO PROBLEMOS

Niemio dzūkų tautosakos kolekcija saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyve. Čia reiktų įterpti pastabą, kad mūsų dienas pasiekė kiek daugiau nei pusė originalaus rankraštinio rinkinio. Kitą dalį medžiagos reprezentuoja nuorašas, originalus rankraštis neišlikęs (arba Lietuvos ir Suomijos archyvuose nerastas). Dokumentuojant kolekciją archyviniam saugojimui, nuorašas, padarytas rengiant ją publikavimui²⁰ ir leidęs atkurti jos visumą, nes dalis autografo, kaip gali-

18 Pažymėtina, kad rankraštiniai rinkiniai nebuvo sulaukę išsamesnių studijų, bet be kritiškesnio vertinimo rinkinių dainų tekstai skelbti lietuvių dainavimo tradiciją reprezentuojančiame fundamentiniame leidinyje *Lietuvių liaudies dainynas; Lietuvių liaudies dainų kataloge* pasitaiko, remiantis vieninteliu Niemio užrašytos dainos variantu, išskirtų savarankiškų dainų tipų.

19 Dėl medžiagos problemiško nusišėsus rinkinio parengimui spaudai, buvo pasinaudota elektroninės terpės galimybėmis ir pirma parengta elektroninė šaltinio publikacija, suteikianti sąlygas pažinti visą profesoriaus surinktą lietuvių tautosaką: A. R. *Niemio lietuvių tautosakos rinkinių paveldas*, parengė Vilma Daugirdaitė ir Jurgita Ūsaitytė, 2017, prieiga per internetą: <http://archyvas.lli.lt/niemi-dainos/>. Čia galima matyti ir redaguotus dzūkų dainų rinkinio tekstus, ir rankraščius, leidžiančius skaitytojui vertinti redakcinius taisymus, redaktorių pateiktus tekstų atstatymus, kartu savarankiškai interpretuoti problemines vietas.

20 Niemio buvo dėta daug pastangų dzūkų dainas, kaip ir pirmosios ekspedicijos medžiagą, išleisti atskiru leidiniu (plačiau žr. Ūsaitytė 2009: 45–46; Daugirdaitė 2017: 10–12).

ma numanyti, į Lietuvos mokslo institucijos archyvą jau nepateko, buvo prilygintas originaliam rankraščiui ir medžiaga formaliai padalyta į du patikimo šaltinio statusą įgijusius rinkinius su ištisine numeracija – LTR 627 ir LTR 628.

Su išlygomis apie tūkstantį originalaus kolekcijos rankraščio vienetų (1–1000)²¹ apimančiam rinkiniui suteiktas numeris LTR 627 (šio rinkinio nuorašui – LTR 627a); nuorašu reprezentuojama likusi jo dalis saugoma rinkinyje LTR 628, palikus tęstinę Niemio sudaryto rinkinio numeraciją, t. y. pradedama 1001 numeriu. Pluoštas rinkinio LTR 628 originalaus rankraščio (jį sudaro 141 tekstas), pristigus atidos ir jautrumo istoriniam šios kolekcijos savitumui, anuomet iš viso nebuvo inventorintas ir archyvinio dokumento statusą, kaip rinkinys LTR 628a, įgijo tik rengiant Niemio lietuvių tautosakos rinkinių elektroninę publikaciją (2017)²².

Vyraujant vienareikšmei tautosakinės Niemio veiklos (kartu ir jo surinktos lietuvių tautosakos) recepcijai, nuorašo patikimumas nekėlė abejonių ir tautosakos šaltinių rengėjams, tiksliau būtų sakyti – publikuojant dzūkikiškojo rinkinio tekstus *Lietuvių liaudies dainyne*; į kitus dainų leidinius, kaip jau pastebėta, jie, atrodo, nebus patekę (Ūsaitytė 2009: 47).

Dainų sąvado tomuose be kritiškesnio tekstologinio vertinimo yra paskelbta ne tik originalaus rankraščio, bet ir nuorašo tekstų. Skelbiant tekstus kaip patikimu šaltiniu galėjo būti kliaujamasi nuorašo, ne originalaus rankraščio variantu, ypač jei pastarasis buvo nelengvai išskaitomas. Nors tōkios originaliame rankraštyje kartais sunkiai išskaitomos vietos nuoraše neretai iškreipiamos, pakeičiamos dainų pasauliui iš esmės svetimu įvaizdžiu, nedainiška poetine formule, kaip žemiau pateikiamame pavyzdyje²³:

Originaliame rankraštyje:

Ant kalno ulonej,
Po kalnu možurej
Mes grionadejrej, tikrei žaunerej
Po Rigu ulavosim. LTR 627(241)

Suredaguotame nuoraše:

Ant kalno ulonai,
Po kalnu možūrai,
Mes gaspadoriai žalnieriai
Po Rygu ūliavosim. LTR 627a(241)

21 Archyviniam rinkinyje autografo numeracija nebuvo išlaikyta. Painiavos įnešė tai, kad vienas kolekciją sudarančių sąsiuvinį plonais viršeliais, į kurį surašyti Valkininkų apylinkių vestuvių papročiai, buvo iškeltas į rinkinio LTR 627 galą; tai leido didelės apimties aprašymą suskirstyti mažesniais fragmentais, duodant jiems savarankiškus numerius (1001–1017). Kolekcijos vientisumą griaua ir jai priskirta nedzūkikiška tautosaka, surašyta į ploną plonais viršeliais sąsiuvinį (į tokius rašytos ir dzūkų dainos) ir į susegtus į nuorašo popierių panašius liniuotus lapus (iš viso 251 tekstas). Ši regioninė medžiagos neatitiktis straipsnyje aptariama išsamiau.

22 A. R. *Niemio lietuvių tautosakos rinkinių paveldas*, parengė Vilma Daugirdaitė ir Jurgita Ūsaitytė, 2017, prieiga per internetą: <http://archyvas.lti.lt/niemi-dainos/>.

23 Iš rankraštnių rinkinių duodamuose pavyzdžiuose redaguojama tik posmo struktūra, o rašyba ir skyryba paliekama netvarkyta; probleminės teksto vietos pabrakutos cituojant.

Lietuvių liaudies dainyne:

Ant kalno ulonai,
 Po kalnu mozūrai,
 Mes gaspadoriai žalnieriai
 Po Rygų uliavosim. LLD III 702

Iš esmės memuarinio ar informacinio pobūdžio rašiniuose ir spausdinto dainų leidinio vertinimuose sureikšminti teiginiai apie Niemio profesionalumą ir šaltinių rengėjų buvo perimti kaip aksioma, nė nesvarstant dzūkų kolekcijos nuorašo verifikacijos galimybes. Ir tik iš originalaus rankraščio ir jo nuorašo palyginimo išryškėjo nuorašo problemiškas, leidžiantis abejoti jo patikimumu. Tokią prielaidą sustiprina ir objektyviai pagrįstos faktinės žinios apie nuorašo sudarymą. Rengiant spaudai knygą *Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje* abiejų parengėjų rinkinių nuorašus padarė Niemio pasamdyti gimnazijos mokiniai (Sabaliauskas 1935: 52). Vadinasi, yra pagrindo spėjimui, kad ir šiuo atveju talkino moksleiviai – šįkart tai galėjo būti tokio darbo patirties neturėję tuomet vienintelės Vilniaus lietuvių dviklasės mokyklos mokiniai, kurie perrašinėjo iš Lietuvių mokslo draugijos rinkinių tyrimams Niemio atsirinktą tautosaką. Todėl, be to, kad jau teksto perrašymas yra viena iš prielaidų rastis teksto iškraipymui ir klaidoms (Žirgulyš 1989: 46–47), abejonių nuorašo patikimumu kelia ir rinkinių perrašinėjusiųjų nepatirtis.

Šiandien lyginant autografo ir nuorašo tekstus, vietos abejonei nuorašo patikimumu palieka netgi suredaguota nuorašo medžiaga²⁴, juo labiau nesant tvirtų paliudijimų, kad redaktorių po ranka turėtas ir ekspedicijos rankraštis, nors kai kuriuos dzūkų rinkinio požymius aptarusi Ūsaitytė neabejoja, kad jų dirbta turint prieš akis ir originalą (Ūsaitytė 2009: 45–46). Keletas iškalbingų pavyzdžių, iliustruojančių originalaus rankraščio tekstų ir jų nuorašų prasilenkimus:

Originaliame rankraštyje: Tai tui baro motule mani radžino. LTR 627(690)

Nurašyta: Tai tave barė motinelė Mani radžino. LTR 627a(690)

Nuorašo parašėje, paliekant klaustuką, suredaguota: Tai baro motulė, Mani radžino.

Turėtų būti: Tai tuj parū motulė mani radžino.

Originaliame rankraštyje: Oi sniegtse lyja Nuog stogu varva. LTR 628a(1394)

Nurašyta: Oi suniegtse lyja Nuog stogu varva. LTR 628(1394)

Nuoraše suredaguota: Oi šiū nakcy lyja, nuo stogū varva.

.....
 24 Redakciniai taisymai daryti nuoraše, tačiau jų esama ne ant visų nuorašo tekstų. Būtų galima spėti, kad tai yra Helsinkio universiteto konsistorijai teiktoje stipendijos panaudojimo (1911.05.01–1912.05.01) ataskaitoje minimi suredaguoti du trečdaliai skelbimui atrinktų dainų (Niemi 1996: 696).

Originaliame rankraštyje:

Sedzia svotas ant galo
Iš lasyniu [lašinių] smalę varo
Tili lili...

O svokiale grazi zvaigzde
Pilvingelio vištas baide
Muzika didzias gročius
Terpo koju jo ragočius
Tili lili... LTR 628a(1048)

Neredaguotame nuoraše:

Sedzia svotas ant galo
Iš lazdyniu smale varo
Tili lili...

O svokiale grazi zvaigzde
Pilvingelio vištas baide
Terpo koju jo ragočius
Tili lili... LTR 628(1048)

Iš pirmo žvilgsnio nuorašo klaidas, apsirikimus, originalaus rankraščio tekstų iškraipymus lengva priskirti neatidiems perrašinėtojams ar tokio redagavimo patirties bei įgūdžių stokojusiems redaktoriams, žinant, kad tarminių folkloro tekstų redagavimo atžvilgiu XX a. pradžioje Lietuvoje netoli tebuvo nužengta²⁵. Tad ir Niemio mokslines ambicijas publikuoti tarmiškai suredaguotus tekstus apibrėžė gyventasis laikas. Paaiškėjus, kad negalės talkinti iš pradžių sutikęs Valkininkų klebonas Vladas Mironas, pagalbininkais gavo „du dzūkų kalbos žinovus“ (Niemi 1996: 696): matematiką Zigmą Žemaitį ir poetą, publicistą, redaktorių Liudą Girą. Taigi dainas redagavusių asmenų lingvistinė bazė (kalbos istorijos, istorinės gramatikos ir dialektologijos žinios) – patikimiausia prieiga ir prie folkloro, ne tik prie tarmių tradiciją tęsiančių rašytojų tekstų (Žirgulyš 1989: 59) – buvusi labai ribota. Apie Girą, kaip savamokslį kalbininką, redaktorių, gana kritiškai yra atsiliepęs tekstologas Aleksandras Žirgulyš, aptardamas ankstesniuose klasikų raštų leidimuose ir atskirose publikacijose pasitaikančias redaktorių klaidas; jo vertinimu, Gira per daug ir per drąsiai taisęs ne tik svetimybes, bet ir tarmybes, nesugaudamas tikrosios jų reikšmės (ten pat: 48–49). Žemaitis, kaip užsimena Biržiška, „su matematišku mastu“ taip pat domėjęsis kalbos dalykais, nors tarp kalbininkų pritarimo neradęs (Biržiškas 1953: 69). Reikėtų pasakyti, kad abu jie nebuvo ir tikrieji dzūkų tarmės atstovai: Gira dzūkiškai pramokęs vaikystėje, Žemaitis kilęs nuo Tverečiaus. Todėl galima numanyti, kad dėl per menko rinkinį redagavusių asmenų dzūkų tarmės pažinimo galėjo būti pažeisti autentiški unikalūs tarmės dalykai. Dar XIX a. pabaigoje lietuvių dainas rinkę rusų kalbininkai Filipas Fortunatovas ir Vsevolodas Milleris perspėjo: „Vargu ar kuri nors kita indoeuropiečių kalba turi tiek daug tarminių atspalvių kaip lietuvių kalba. Kas dešimt, dvidešimt

.....
25 Kad nėra patyrusių tarmių specialistų, kalbėta ir folkloro leidybinius klausimus svarsčiusių Lietuvių mokslo draugijos narių (VII visuotinio Lietuvių mokslo draugijos narių susirinkimo, vykusio 1913 m. birželio 10–12 d., I posėdžio protokolas, saugomas LLTI BR F22-3, l. 72–73).

varstų jau galima pastebėti kai kuriuos ypatumus, įdomius etimologiniu, fonetiniu ar leksiniu požiūriu“ (Фортунатов, Миллер 1872: 126).

Išprovokavus skaitytojo įtarumą dėl redakcinių taisymų patikimumo, rimtesnės tekstologinės pastangos pirmiausia vis dėlto verčia koncentruotis ne prie nuorašo kokybės ir tikslumo ar jį redagavusio redaktoriaus (redaktorių) darbo vertinimo, o prie pirminio šaltinio – Niemio rinkinio rankraščio, su kurio užrašymo ypatumais redaktoriai, juo labiau perrašinėtojai, ne visada buvo pajėgūs susidoroti.

Tam tikri faktai apie talkininkus, renkant tautosaką Lietuvoje, ilgiems dešimtmečiams leido įsigalėti manymui, kad tautosaką užrašinėjęs ne pats profesorius, o jo palydovai (tegu ir neturintys tokio darbo patirties, bet to krašto tradicijos žinovai, tos tarmės atstovai); patikimų talkininkų palyda tarsi tapo ir savotišku užrašytos medžiagos kokybės garantu (Ūsaitytė 2009: 36). Kita vertus, Skrodenis, pristatydamas Niemio lituanistinę veiklą, akcentavo, kad gėrėdamiesi jo užrašytų giesmių ir dainų gausa „turėtume būti atsargūs dėl tekstų pilnumo, nes daugelį kūrinių užrašė ne jis pats, o jo prižiūrimi moksleiviai, vargonininkai, kunigai, kurie neišmanė ir nesuprato dainų užrašymui keliamų reikalavimų“ (Skrodenis 1996: 19). Savo ruožtu norėtusi pabrėžti, kad svarbu iš akių neišleisti fakto, jog bent jau dzūkų dainų rinkinyje (tiksliau, išlikusiame autografe) didžioji medžiagos dalis, tiek paties profesoriaus teigimu, tiek amžininkų liudijimu, yra užrašyta jo paties (Niemi 1996: 695; Sabaliauskas 1935: 53). Tai duoda pretekstą kompleksčiau svarstyti rašytinio sakininės kultūros šaltinio tekstologines problemas ir savitumą. Net ir turint omenyje aplinkybes, kai rinkinio tekstų kokybę lėmė talkininkų (kurių, žinoma, būta) nepatirtis, objektyvesnis rinkinio vaizdas klostosi žinant, jog didžioji dalis medžiagos yra užrašyta ne jų, o paties kitakalbio folkloristo.

Susigyvenus su gana nelengvai paskaitoma daugiausia vis ta pačia rašysena ir ėmus atidžiau skaityti tekstus, bandant juos iššifruoti (kartais – atšifruoti), ima ryškėti daugiau riktų, padedančių atpažinti svetimtaučio rankraštyje paliktus atspaudus. Negali nepastebėti fonetinių ne tarmės ypatybių, pirmiausia – priebalsių painingimo (*p – b, t – d, k – g, s, z – š, ž*). Tokio pobūdžio teksto iškraipymus perkąsti ir susieti su lietuviška profesoriaus tarsena leidžia renkant tautosaką Vabalninke jam talkinusio gimnazisto Kazio Žitkaus (tuomet, dar nesulietuvinus pavardės, Žitkevičiaus) prisiminimuose aprašytas pirmasis judviejų susitikimas, kai Niemis gana taisyklinga, tik su savotiška tarsena lietuvių kalba ištarė: „Aš *lapai* prašau, kad tamsta man *patētum tainų* parinkti“ (Žitkus 1935: 57). Su tąja „savotiška tarsena“, ne su talkininkų klaidomis susijusių riktų apstu ir dzūkų dainų rinkinyje:

An tevulo dvaro Sakalai gribavo. LTR 627(164)

Turėtų būti: An tėvulio dvaro sakalai krypavo.

Stovi gruzele žalia upelele. LTR 627(431)

Turėtų būti: Stovi grūšėlė, žalia obelėlė.

Rankraštyje neretai pasitaikantys sunkiau suprantamų leksemų, jų formų iškraipymai, kuriuos būtų galima įvardyti akustiniais apsirikimais (kai išgirsti atskiri skiemenys jungiami į žodžius nereflektuojant teksto prasmės), taip pat panėšėtų į lietuvių dainuojamosios tradicijos nepažįstančio ir nepakankamai tokiam darbui lietuvių kalbą mokančio užrašinėtojo braižą:

Nuvediau šiena audzia Žada jis paspjautsia. LTR 627(758)

Turėtų būti: Nuvediau šienauce, Žada jis paspjauce.

Mano motulelis nei bagota. LTR 627(891a)

Turėtų būti: Mano motulė lyšniai bagota.

Džiemedsus migtas levendru tvertas. LTR 628a(1051)

Turėtų būti: Džiemedziu smeigtas, levendru tvertas.

Ar tu nežinojai Kus čia ratelei. LTR 627(55)

Turėtų būti: Ar tu nežinojai, Kų aš siratėlė.

Būtų sunku trumpai nusakyti ir aiškiai apibūdinti šio suomiškai lietuviško rankraščio ypatybes. Tai ir priebalsių painiojimas, jų minkštumo neatspindėjimas, ir ilgųjų bei nosinių balsių nežymėjimas, su tarmės savybėmis nesusiję balsių pakeitimai, nenuoseklus linksniuojamųjų ir asmenuojamųjų žodžių galūnių iškreipimas, ir daugybė akivaizdžių, bet ne visada lengvai išnarpliojamų jau minėtų akustinio pobūdžio apsirikimų... Tokios užrašinėjusiojo klaidos komplikuoja ne tik tekstų supratimą, bet ir publikavimo galimybę, nes dažnai nepakaktų pataisyti elementarius balsių ar priebalsių painiojimo riktus, suderinti žodžių giminę, skaičių ar linksnį. Ypač komplikuotas ir problemiškas yra klaidingai užrašytų teksto atkarpų ar iškraipytų leksemų iššifravimas. Tėkios dainos prasmę, neretai ir poetiką sujaukiančios vietos paprastai nesunkiai pastebimos, tačiau jų taisymai kiekvienu konkrečiu atveju reikalauja dainuojamąją tradiciją, kalbos ištekliais, etnografinėmis konkretizacijomis pagrįsto redakcinio taisyimo, nes, kaip teigia konjektūrą (lot. *conjectura* „prielaida, spėjimas“) aptardami tekstologai, „pakeisti vieną klaidą kita – kur kas blogiau, nei palikti senąjį nesusipratimą“ (Subačius 2001: 287). Nors Niemio rankraštinis dzūkų tautosakos rinkinys skaitytojui ar redaktoriui dažniausiai nepalieka tokios pasirinkimo laisvės – vienoks ar kitoks redakcinis įsikišimas yra neišvengiamas. Bent vieną tokių *lapsus calami* rūpėtų pademonstruoti pasirenkant tik iš pirmo žvilgsnio neprobleminį atvejį: *Tai gražiai židi šile putinelis, Tai gražiai dusga vergu bitsinelis* LTR 627(892). Atrodytų, pakaktų žodyje „vergu“ pataisyti iškraipytus balsius, kartu sušiuolaikinant rašybą, ir paprastam skaitytojui teksto pradžios eilutės taptų supran-

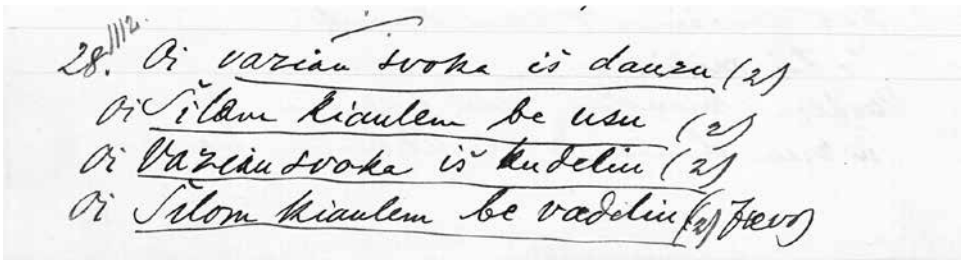
tamos: *Tai gražiai žydi šile putinėlis*, *Tai gražiai dūzga vargo bicinėlis*. Tačiau taisant folkloro tekstą privalu atsižvelgti, kiek siūloma korekcija dera su tradicija. Šiuo aspektu vertinant jau pataisytą eilutę *Tai gražiai dūzga vargo bicinėlis*, kyla pagrįstų abejonų tokios konjektūros patikimumu, nes įvaizdis vargo bitinėlis / vargo bitė svetimas ne tik poetinei dainų kalbai – jis neturi tradicijos ir kituose folkloro žanruose ar frazeologijoje. Filologinės tradicijos požiūriu, kad ir kokiu šaltiniu būtų grindžiama senųjų veikalų publikacija, vienas svarbiausių tekstologo veiklos etapų yra teksto šaltinių lyginimas (ten pat: 316–317). Folkloro atveju belieka kliautis dainos variantais. Skirtinguose į *Lietuvių liaudies dainų katalogą* įtrauktuose dainos „Tai gražiai žydi šile putinėlis“ (V 904) variantuose daug syk pasikartojanti sustabarėjusi poetinė formulė *gražiai ūžia / dūzgia sode / drevėj / liepoj / lauke / medy... bitinėlis* rodytų, jog žodžio „vergu“ redakciniai taisymai turėtų apimti ne tik fonetinį, bet ir morfologinį lygmenį. Šioje vietoje galbūt galima remtis didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽe) įdėtu pavyzdžiu iš Dieveniškų, kasdienio gyvenimo realijomis pagrindžiančiu bitės ir verbos sąsają (verba – „toks gluosnis, blindė (*Salix caprea*); žilvitis, karklas: <...> Verba daug puvėsio turi – gera bitėm“), ir teikti tokį probeminio teksto perskaitymą: *Tai gražiai žydi šile putinėlis*, *Tai gražiai dūzga verboj* ^[vergu – verbo(j)] *bicinėlis*. Kita vertus, tokia drąsi korekcija siūloma pažįstant dzūkų tautosakos rankraščio, persmelkto lietuvių tautosaką užrašinėjusio kitos tautos atstovo paliktų tarmės dėsniumais nemotyvuojamų klaidų ir apsirikimų (vienais atvejais lengviau perprantamų, kitais komplikuočiau), visumos kontekstą.

Originalaus rankraščio tekstų įskaitymą ir supratimą sunkina, šalia neaiškios profesoriaus rašysenos, ir taisymai, braukymai, įsivesti grafiniai ženklai į tekstą įterpiamoms ar kartojamoms eilutėms žymėti, nenuoseklūs refrenų trumpinimo būdai, iš skubos nepabaigti žodžiai. Visa tai, kaip ir apgalvotą informacijos apie pateikėjus atspindėjimą (nekartojant prie kiekvieno kūrinio jų vardų ir pavardžių) ar tame pačiame tekste užfiksuotus eilučių variavimus (pasižymint juos viršuje ar šalia varijuojančios eilutės), parašėse tuo pačiu braižu ir rašikliu brūkštelėtas pastabas (tiek lietuvių, tiek suomių kalba), žodžių ar realiųjų aiškinimus, kartu galima laikyti svariais argumentais, jog rašiusiojo turėta tautosakos užrašymo įdirbio. To paties negalima būtų pasakyti apie kita ranka, tikriausiai Niemį lydėjusių talkininkų, užrašytus tekstus. Dėl ribotos straipsnio apimties negalint pateikti išsamesnių originalaus rankraščio vaizdais paremtų komentarų, rankraščio savitumui parodyti, kartu iš to kylančioms komplikacijoms praskleisti pasirinkta aptarti keletą užrašinėtojo įsivestų, bet niekur nenusakytų kartojamų teksto atkarpų žymėjimo atvejų.

Talkininkams, besidarbavusiems prie rinkinio nuorašo, grafiškai ar įvairiais sutrumpinimais pažymėtų apimtimi besiskiriančių kartojamų teksto dalių perteikimas, apskritai perkėlimas į nuorašą, tikėtina, nebuvo išsamiai paašškintas, kaip, galima spėti, ir šiaurietiniame Lietuvos pakraštyje surinktas dainas perrašinėjusiems

gimnazistams ir jas redagavusiam Sabaliauskui. O tekstus perrašinėję moksleiviai, neturėję reikalų su tokiais juodraštiniais rankraščiais, ne visada buvo pajėgūs perprasti nenusistovėjusią užrašinėjusiojo įsivestą ir naudotą „sistemą“ ir atstatyti praleidžiamas teksto dalis (ypač šakotinių dainų), sužymėti eilučių kartojimus, o kartais ir suprasti, kad tuos dalykus reikėtų atspindėti nuoraše. Antai praleistos didesnės apimties dainos teksto dalys žymimos ir ištisinėmis linijomis, ir punktyriniais brūkšniais, ir sutrumpinimu „ir t. t.“...; dainos eilutės ar jos dalies pakartojimas taip pat atspindimas įvairiai: parašant „2 k.“, „(2)“ ir pan., pabraukiant kartojamą eilutę ar jos dalį, sujungiant abu aprašytus atvejus (kai virš ar šalia pabrauktų kartojamų žodžių pažymima, kiek kartų reikia kartoti). Tačiau užrašinėjant dainas pateikėjams diktuojant ir nebuvo lengva tiksliai sužymėti kartojimus, įsiveldavo klaidų, kurios paprastai išryškėja tik bandant posmuoti rinkinyje dažniausiai nesuposmuotus poetinius tekstus.

Šifruojant Niemio rinkinio rankraščius paprasta paslysti netgi šaltinių rengimo patirtį turinčiam folkloristui. Tik kruopštus darbas ne vien su aptariamu rinkiniu, bet ir su kitais archyviniais ar spausdintais šaltiniais leidžia svarstyti, koks galėjęs būtų autentiškas su skaitančiojo supratimą komplikuojančiais elementais, bet galbūt tiksliai užfiksuotas dainos tekstas. Pavyzdžiui, vestuvininkų apdainavimas „Oi, važiau svoka iš dausų“; užrašytas ne perrašant, o pabraukiant kartojamą eilutę ar jos dalį. Iš pirmo žvilgsnio grafinis kartojamų eilučių žymėjimas teksto supratimui tarsi netrukdo, tačiau orientuojantis į edicinę praktiką tokias problemines vietas tektų atstatyti:

1 pavyzdys. LTR 628a(1112)

Kad būtų aiškiau, pridėtinai ir trumpas pavyzdžio pakomentavimas, įtraukiant galbūt tik iš pirmo žvilgsnio nereikšmingas smulkmenas. Pirmą šios dainos eilutę Niemio rinkinyje prasideda jaustuku „oi“, kuris, braukiant kartojamą eilutės dalį, liko nepažymėtas. Taigi pirmą eilutę suponuoja mintį, kad iš pradžių padainuoja *Oi, važiau svoka iš dausų*, o kartojant – *Važiau svoka iš dausų*. Tačiau antra–ketvirtą eilutės, atrodo, iš pradžių bus buvusios užfiksuotos (t. y. ir padiktuotos / padainuotos) be jaustuko, nes prasideda didžiosiomis raidėmis užrašytu būdvardžiu „Žilom“ ar veiksmažodžiu „Važiau“; jaustukas „oi“, kaip galima spėti, priekyje šių –

atkreipiame dėmesį: su pirmąja besilygiuojančių – eilučių įrašytas vėliau, galbūt kartojant dainą antrą kartą. Tai neleistų tolesnėms eilutėms taikyti pirmosios eilutės schemas, t. y. siūlytųsi priešingas variantas: „Važiau svoka iš dausų, Oi, važiau svoka iš dausų...“ Svarstant, kaip reikėtų žiūrėti į šiuos kartojamą eilutę žyminčius pabraukimus, ir nė vienai pozicijai nerandant lemiamų argumentų, tekstologinį sprendimą galėtų padėti priimti kitas iš tos pačios tautosakininkams gerai žinomos dzūkų dainininkės Ievos Krukoniūtės su melodija užrašytas variantas: *Oi, važiau svoka iš Gudelių, Važiau svoka iš Gudelių...* LTR 205(148).

Taigi dirbant su Niemio rinkiniais ir siekiant kuo tikslesnio užrašytojo fiksuoto teksto perskaitymo, dėmesingumo ar tautosakininko nuovokos dažnai nepakanka. Kita vertus, autografo, kad ir koks problemiškas jis būtų, pranašumas prieš nuorašą neįkainojamas. Jeigu originaliame rankraštyje ilgais brūkšniais, brūkštelėjimais, sutrumpinimais pažymėtos praleistos teksto vietos ar pabraukimais atspindėti eilučių ar dalies eilutės kartojimai nors ir sunkiai perprantami, bet akivaizdūs, į nuorašą jie gali būti neperkelti ar taip perinterpretuoti, kad nė iš tolo neprimena autografo teksto. Palyginimui pateikiame rinkinyje LTR 627 saugomą originalų tekstą ir rinkinyje LTR 627a esantį jo nuorašą (plg. 2 ir 3 pavyzdžius).

Komplikuotais pavyzdžiais straipsnyje nesiekama įtvirtinti apriorinės prielaidos, jog visi tekstų nuorašai yra nekokybiški ir netikslūs. Bet nuorašo tekstus, kaip ir originalaus rankraščio, ypač įtraukiant juos į kultūrinę-mokslinę apyvertą, reikia vertinti su deramu atsargumu ir kriticizmu, atsižvelgiant į folklorinę tradiciją, tarmės ypatybes, vyraujančias tautosakos tekstų užrašymo tendencijas. Kalbėjimas apie vieno tautosakos rinkėjo sudarytą rinkinį, ypač kai turima reikalo dar ir su jo nuorašu, ir vėl leistų telktis tekstologus, šiuo atveju – britą Davidą C. Greethamą, pabrėžusį, kad dar prieš apmąstant teksto leidimą turi būti imtasi akivaizdžių istorinių, biografinių, literatūrinių ar kitų tyrimų, nes redagavimas ir tekstologija nėra tik techniniai įgūdžiai, kurie, kartą išmokus, gali būti lengvai perkeltami iš vienos srities ar laikotarpio į kitą (Greetham 1992: 4–5).

Tautosakos rinkinį vertinant kaip tradicinio paveldo dokumentą, į folkloristo akiratį taip pat turėtų patekti ne tik tautosakos rinkinio tekstai, kitaip tariant, iš jo neturėtų išsprūsti niekas, kas vienaip ar kitaip siejasi su rinkinio atsiradimo intencija, moksliniais, kultūriniais, asmeniniais rinkinio sudarytojo interesais ir patirtimi. Ligšioliniai lituanistinę suomių profesoriaus veiklą pristatantys lietuvių folkloristų darbai buvo daugiau istoriografiniai, skirti sutelkti faktografines, istorines žinias; jo sudaryti tautosakos rinkiniai nuo XX a. pradžios iki pat šiol minėti lyg savaime pasitebimas ir lietuvių folkloristikai reikšmingas įvykis. Tačiau tiek renkantis rinkinio tyrimo perspektyvą ar ėmusius rinkinio tekstų rengimo spaudai nepakankama *gryna* tekstologinė prieiga, tiek veiklos vertinimui gali būti nepakankami *gryni* faktai, ypač turint omenyje, kad medžiagos tiems vertinimams galėtų būti ir daugiau.

14) Darže mīestēli ir laukē
 Kvietkēlā
 Līdēi manō lēlijēli
 Stāstēnu dāzēli
 Kāb aš īdeisū, k. īstēkēdies
 Tai aš tūvo lēlijēles
 Lū savim mūnēšim.
 Dūkrelā manā, aivēsnēla manā
 Pīkta Pīkta tavo anitēli
 Mūskus balta lēlijēli
 Mēzides pas tavi.
 Daržēi mīestēli, tūvki kvietkēli

Līdēi manō lēlijē, gōstāntēli
 Stāstēnu dāzēli
 Kaip - - -
 - mūnēšim
 Dūkrelā manā
 Pīkta tavo lēlijēles
 Mūskus raudona gōstāntēli
 Mēzides pas tavi.
gūrginēli, rūdītēles -
 Kaip. - - -
 (Sēvā) Sēlāla manā, mīesnēla manā
 Pīkta tavo mōsītēli
 Mūskus lala rūdītēli.
gūrginēli - Stāstē - dāzēli
 Kaip. mūnēšim
 (Brobis) Sēlāla - - -
 Pīkta tavo dīvēsēli.

386

A 14

Darėi miškelio ir lauro violetėlei
 Gygi mano kelijėles
 Švėcinis darėli.
 Kaip aš išėjau mai iš berėsin
 Tai aš savo kelijėles
 Su savim nuėsiu,
 Duorėla mano, aviesnela mano,
 Pirtas tavo aritėli.
 Kuo nus baltas kelijėles
 Nėsiu pas tave,
 Darėi mai šel, taunu violetėli.
 Gygi manas kelijėles
 Švėcinis darėli.
 Kaip aš savo kelijėles
 Su savim nuėsiu,
 Duorėle mano

357

A 14

Pirtas tavo širdėles
 Nusėis raudona gortautėle
 Nėsiu pas tave
 Kaip aš savo kelijėles
 Su savim nuėsiu
 Šelėla mano, švėcinė mano,
 Tavo moitėle
 Nusėis žalios ruditėle.
 Kaip aš savo kelijėles
 Su savim nuėsiu
 Purginėlė švėcinis darėli.
 Kaip nusėsiu
 (Protis) šelėla mano švėcinė mano
 Pirtas tavo diėnelės

Žvelgiant iš dzūkų tautosakos rinkinio perspektyvos, gali būti išjudinta keletas Niemio lituanistinės veiklos recepciją formuojančiuose tekstuose įsitvirtinusių interpretacijų. Kalbame apie rankraštiniuose tautosakos rinkiniuose žymę palikusius profesoriaus mokslinius interesus. Vienais atvejais rašiusiųjų patebėtus, nes paties profesoriaus aiškiai įvardytus; kaip antai paliudijimus, kad į rinkinius buvo atsisijojami tik senojo sluoksnio kūriniai (Niemi 1996: 171). Kitais atvejais galimybė užčiuopti mokslines intencijas ir su tautosakos užrašymu susijusias nuostatas yra išsprūdusi, nes aiškinant tam tikras tekstų užrašymo tendencijas dėmesio vertu objektu tapo su rinkinio sudarymu susiję faktai, ne pats rinkinys, nors mokslinis darbas ir tautosakos rinkimas Niemiui buvo tarsi tos pačios veiklos glaudžiai susijusios, viena kitą papildančios, gilinančios sritys, o tyrimuose atskleisti dainų raidos metmenys intensyviai pajauti dar ekspedicijų metu:

Lyginimo su Šiaurės Lietuvos dainomis, suprantama, iš akių neišleidau ir čia [Dzūkijoje – *V. D.*] klausinėjau man žinomų dainų. Iš dalies tai buvo tuščias darbas, tačiau ir labai dėkingas. Kaip tik išaiškėjo, jog buvo žanrų, kuriuose pietūs ėjo savais keliais, tačiau giliausiasis sluoksnis abiejose buvo tas pats <...>. Tie sluoksniai iškildavo tarsi kokie seni pažįstami. Įsitikinau, kad šiaurėje reikia ieškoti Lietuvos liaudies dainų kilmės pradmenų <...> ir kad kitas, primityvesnis, raidos istorijos laipsnis randamas kaip tik čia, o ne kitoje pietinės srities dalyje – Veliuonoje ar Prūsijos Lietuvoje. Kitaip sakant, vidumi suvokiau bendrais bruožais regįs tuos atskirus šimtmečių darbo sluoksnius, iš kurių Lietuvos poezijos deivė sukūrė formos požiūriu tokio aukšto lygio liaudies poeziją (Niemi 1996: 174–175).

Gal ir per drąsu būtų tautosakos rinkinius pavadinti mokslinių tyrimų eskizais, tačiau žvalgantis po juos orientyru pirmiausia rūpėtų rinktis būtent profesoriaus mokslinius interesus. Tokia žiūros perspektyva paaiškina ne tik tai, kodėl Niemio užrašinės beveik vien prie suomių dainų ištakų galėjusios nuvesti senojo sluoksnio dainos. Ji taip pat duoda pagrindą plėsti interpretacinį tekstų kokybės vertinimo kursą. Iki šiol tokie rinkinio trūkumai, kaip tekstų nepilnumas, poetinės ir muzikinės dainų formos neišsaugojimas, sieti tik su Niemio talkininkų nepatirtimi užrašinėjant tautosakos tekstus ar dainų užrašinėjimu jas diktuojant, ne dainuojant (Skrodenis 1996: 19). Tačiau iš akių neišleidžiant argumento, kad didžioji dzūkų dainų rinkinio medžiagos dalis užrašyta paties profesoriaus, galima neabejoti, kad autografas pirmiausia atliepia jo intencijas bei nuostatas poetinio teksto atžvilgiu. Suprantama, jog tuo metu suomių folkloristikoje įsigalėjusio istorinio–geografinio metodo atstovas prioritetu rinkosi žanrinę dainos priklausomybę, motyvą ar geografinį paplitimą. Užuominų, kad šį metodą atitinkančių nuostatų laikytasi Lietuvoje renkant tautosaką, teikia ir Lietuvių mokslo draugijos 1910 m. spalio 13 (26) d. posėdžio protokole

užfiksuota informacija apie perskaitytą privatdocento A. R. Niemio laišką; jame draugijai rekomenduojama skirti asignacijų dainų ir motyvų²⁶ kaupimui, kaip atsakingas rinkėjas nurodomas kunigas Adolfas Sabaliauskas²⁷, su kuriuo, kaip žinoma, jau buvo susipažinęs ir aptaręs bendrus planus leisti lietuvių liaudies dainų rinkinį. O dainų stiliaus ir poetikos (ne)perteikimo fiksuojant poetinę liaudies kūrybą raštu, įmanoma, jis nė nesvarstęs kaip dėmesio vertos problemos; juo labiau kad pats priklausė kitai kultūrinei tradicijai, ribojusiai lietuvių dainų stiliaus bei poetikos pajautimą ir ypač perteikimą raštu.

Nuodugniau pastudijavus ima aiškėti ir daugiau faktų, pagrindžiančių prielaidą, kad į šią sudėtingo likimo kolekciją dėmesys niekada taip ir nebuvo sutelktas. Yra pagrindo teigti, kad į ją pakliuvo ir neidentifikuotų perrašų iš kitų šaltinių. Žvelgiant į dzūkų tautosakos kolekciją kaip į visumą, iš vientisos rinkinių LTR 627 ir LTR 628 struktūros iškrinta prie rinkinio LTR 627 priskirtas pluoštas įvairiose Lietuvos vietovėse užrašytos tautosakos (nr. 1018–1274a) – patarlių, priežodžių, mįslių, garsų pamėgdžiojimų, žaidimų, dainų. Inventoriant šią medžiagą pažeista ištiesinę seką sudariusi rinkinių LTR 627 ir LTR 628 numeracija leistų spėti, kad minėtas plonais viršeliais sąsiuvinis daugiausia su smulkiąja tautosaka ir į atskirus liniuotus lapus surašytos šešios dainos prie rinkinio pridėta vėliau. Pridėta nesigilinant į jų kilmę, nors viename sąsiuvinyje surašyta įvairių rinkėjų skirtingose Lietuvos vietose – Tauragnų, Pušaloto, Troškūnų, Vilkaviškio, Žemaičių Kalvarijos, Nemakščių, Tauragės... apylinkėse – surinkta tautosaka jau anuomet galėjo sufleluoti, jog tai yra iš kitų šaltinių padaryti perrašai.

Šiaip ar taip, rankraščius tvarkęs archyvo darbuotojas, matyt, turėjo pagrindą priimti minimus perrašus kaip profesoriaus palikimą: tikėtina, kad į Lietuvos mokslo institucijos rankraštyną jie pateko kartu su lietuviška jo tautosakos kolekcija. Žinoma, nereikėtų atmesti ir prielaidos, kad painiavos tvarkant dzūkų tautosakos rinkinį galėjo įnešti artimo profesoriaus bičiulio Adolfo Sabaliausko (kas paneigs, kad ne šio pluoštelio rankraščių suklaidinto?) atsiminimuose paminėta informacija, esą Dzūkijoje Niemis užrašinėjęs ir mįsles, ir priežodžius, ir net pasakas (Sabaliauskas 1935: 54), nors asmeninis profesoriaus rinkinys (išskyrus pavienius atvejus – du pasakos apie gaidelį ir vištytę variantus ir vieną pasakos dainuojamąjį intarpą) to nebyloja. Kliauantis Niemio rankraščių patikimumu kritiškesnio vertinimo pristigta ir sisteminant aptariamus tekstus: į Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mįslių, patarlių ir priežodžių, dainų klasifikacines kartotekas jie įtraukti kaip autentiški variantai. Tikslingai neanalizuojant kartotekų parodymų liko nepastebėta, kad

26 Netenka abejoti, kad *motyvo*, kaip savarankiško vieneto, terminas taikomas ne visam tekstui, o siužetiškumui ar temos vientisumui pasižyminčiam fragmentui.

27 Lietuvių mokslo draugijos komiteto 1910 m. spalio 13 (26) d. posėdžio protokolas N 1 (52) (LLTI BR F22-2, p. 167).

probleminiai rinkinio LTR 627 tekstai turi identiškus atitikmenis (su sutampančiais duomenimis apie užrašymo vietą, užrašytoją) Lietuvių mokslo draugijos tautosakos fondo rinkiniuose²⁸.

Nesudėtinga faktais pagrįsti ir šių asmeniniam Niemio rinkiniui nepriskirtinų, bet, akivaizdu, su mokslinė jo veikla susijusių rankraščių atsiradimo istoriją bei paskirtį. Memuarinio pobūdžio rašiniuose (Biržiška 1955: 7), kultūrinio gyvenimo apžvalgoje (Biržiška 1953: 187), korespondencijoje²⁹ esama paliudijimų apie profesoriaus darbą Lietuvių mokslo draugijos archyve; anuomet, talkinant Vilniaus dviklasės lietuvių mokyklos mokiniams, buvo padaryti ir moksliniams tyrimams atsirinktos aktualios tautosakinės medžiagos perrašai. Kad ėmusis lyginamųjų tyrimų profesoriaus dėmesio susilaukė ne tik dainos, bet ir kiti tautosakos žanrai, abejoti netenka. 1912 m. Helsinkio universiteto konsistorijai teiktoje stipendijos panaudojimo ataskaitoje (1911.05.01–1912.05.01), pristatant darbą archyve, teigiama, kad didelę vertę turi ir Lietuvių mokslo draugijos žinioje esančios patarlės, mįslės, burtai, pasakos (Niemis 1996: 697). Tais pačiais metais Suomų mokslo akademijos susirinkime skaitytame pranešime apie prafinų ir lietuvių ryšius remiamasi ne tik dainuojamąja, bet ir smulkiają tautosaka (ten pat: 390). Su paliudijimu, kad vartant Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rinkinius turėta ne tik pažintinių tikslų, bet atsirinkinėta ir į mokslinių interesų akiratį patenkanti medžiaga, susiduriame ir profesoriaus straipsniuose, pavyzdžiui, straipsnyje „Viena lietuviška vaikų dainelė Suomijoje“ (ten pat: 361–372).

Aptartas pašalinių asmenų išprovokuotas dzūkų tautosakos kolekcijos struktūrinį ir regioninį vienalytiškumą ardančių neautentiškų tekstų priešliejimas prie rinkinio ir jų įsitvirtinimas šaltinių rengimo tradicijoje dar kartą pabrėžia būtinybę permąstyti Niemio tautosakinį palikimą, prioritetu renkantis rankraštį, ne rinkinio sudarytojo autoritetą. Inicijuojant kolekcijos peržiūrą istoriniu, o ypač tekstologiniu aspektu, jokių būdu nesiekama išeksponuoti jos trūkumus ar sumažinti profesoriaus svarbą lietuvių kultūrai ir folkloristikai. Straipsnyje išryškinti probleminiai atvejai rodo, jog vis dar stinga motyvuoto Niemio lietuvių tautosakos paveldo vertinimo, įimančio rinkinio istoriją, paties profesoriaus kaip tekstų užrašytojo ir kaip rinkinio sudarytojo patirtį, nuostatas, mokslinius interesus.

.....
 28 Argumentuodami kritiško galimų perrašų vertinimo pagrįstumą šiuokart apsiribosime nuorodomis į nustatytas dainų perrašų ir autentiškų tekstų sąsajas (LTR 627(1270) plg. su LMD I 1039(9); LTR 627(1271) – su LMD I 1039(6); LTR 627(1272) – su LMD I 1039(7); LTR 627(1273) – su LMD I 341(125); LTR 627(1274) – su LMD I 368(124)). Tiesa, vienos iš aptariamų šešių dainų (LTR 627(1274a)) pirminio šaltinio nustatyti nepavyko, tačiau Niemio straipsnyje „Viena lietuviška vaikų dainelė Suomijoje“ aptikta informacija duoda pagrindą ir ją laikyti perrašu (žr. Niemi 1996: 369).

29 Apie atlygi dainas ir patarles perrašinėjusiems vaikams Niemio užsimenama iš kelionės po šiaurės rytų Lietuvą Jonui Basanavičiui rašytame laiške, datuojamame 1910 m. rugpjūčio 28 d. (LLTI BR F2-1229).

APIBENDRINANT

Archyvuose saugomi rankraštiniai tautosakos rinkiniai mokslinių apmąstymų objektu tampa retai³⁰. Kiek dažniau jie įrikiuojami į lietuvių folkloristikos istoriją kaip įnašą į lietuvių folkloristiką palikusią asmenybių veiklos faktai. Tačiau, į spausdintus tautosakos rinkinius, rinktines, daugiatomius sąvadus patenkant tik pavieniams tekstams, patys archyviniai dokumentai dažniausiai taip ir lieka labai vienpusiškai tepažinti. Tokia yra ir suomių folkloristo Aukusčio Roberto Niemio dzūkų tautosakos kolekcija, tapusi šio straipsnio tyrimo objektu. Viena vertus, užrašymo kokybės požiūriu tarsi ir nelaikyta autoritetinga, kita vertus, niekada nekėlusį klausimų dėl medžiagos patikimumo ar juo labiau autentiškumo. Orientuojantis į edicinę perspektyvą atliktas rankraščio tyrimas duoda akstiną koreguoti lietuvių folkloristikos istoriografijoje įsitvirtinusį jos vertinimą, kartu galimybę praskleisti iki šiol miglotą į du archyvinius rinkinius padalytos kolekcijos istoriją.

Rankraštinė dzūkų tautosakos kolekcija ypatinga tuo, kad vienokio vertinimo reikalauja ekspedicijos rankraštis, kitokio – rankraščio nuorašas, leidžiantis atkurti kolekcijos visumą, nes dalis autografo neišliko (ar nerasta).

Tiriant nuorašą jo tekstai lyginti su išlikusio autografo tekstais. Lyginimas leidžia išryškinti dėl perrašinėtojų ir rengiant rinkinį spaudai tekstus tvarkusių redaktorių neatidumo, nepatirties, galbūt ir atsainaus požiūrio, specifinio paties autografo problemiško nuoraše įvykusius pokyčius, duodančius pagrindą abejoti šios medžiagos patikimumu.

Didelės apimties rankraštinio rinkinio vientisumą griauantis pluoštas įvairiose Lietuvos vietovėse užrašytos tautosakos, į mįslių, patarlių ir priežodžių, dainų kartotekas įtrauktos kaip autentiški tekstai, remiantis šių kartotekų parodymais laikytinas perrašais iš Lietuvių mokslo draugijos tautosakos fondo rinkinių. Toks „intarpas“ tarp originalaus rankraščio pagrindu sudaryto archyvinio rinkinio ir kitame archyvine rinkinyje saugomos nuorašu reprezentuojamos rinkinio dalies galėjo atsirasti dėl faktografinės medžiagos apie Niemio tautosakinę veiklą Lietuvoje stokos: memuarinio pobūdžio rašiniuose buvo pabrėžiamas profesoriaus darbas tvarkant draugijos archyvą, bet neužsimenama, kad čia taip pat atsirinkinėti ir talkininkų perrašinėti moksliniams tyrimams aktualūs tautosakos tekstai.

Iki šiol į Niemio ekspedicijų rankraščius skatinta žvelgti kaip į jo talkininkų darbo rezultatą. Tekstologinis dzūkų ekspedicijos rankraščio tyrimas leidžia koreguoti tokias interpretacijas. Neneigiant, kad užrašinėjant tekstus talkino ir pašaliniai asmenys, užrašymo ypatumai, kaip ir rašysena, leistų teigti, kad didžioji medžiagos dalis užfiksuota paties profesoriaus – nepakankamai tokiam darbui mokėjusio lietuvių kalbą, bet turėjusio tautosakos užrašymo patirties. Tuo aiškintini peržiūrint rankraštį

.....

30 Kaip vieną tų retų atvejų būtų galima minėti į Bronės Stundžienės tyrimų akiratį patekusius ir dėmesio sulaukusius Norberto Vėliaus sudarytus folkloro rinkinius (Stundžienė 2008).

kylantys tekstologiniai klausimai. Ir tik jų neapeinant estetinę įtaigą praradę prastai užrašyti kūriniai gali būti objektyviai įvertinti, kartu gana įdomūs – jei kalbėdami apie lietuviškąjį suomių folkloristo palikimą išryškinsime dzūkų tautosakos rinkinio sudarymo aplinkybes, rinkinio sudarytojo mokslines intencijas, o tekstologinius niuansus suaktualinsime kaip kitakalbio užrašinėtojo paliktą žymę.

ŠALTINIAI

- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: elektroninis variantas, t. I–XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002, prieiga per internetą: www.lkz.lt.
- LLD – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. III: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 1, parengė P. Jokimaitienė, melodijas parengė Z. Puteikienė, Vilnius: Vaga, 1985.
- LLTI BR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LTAD – Lietuvių tautosakos archyvo dokumentai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- V – Vestuvinių dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.

LITERATŪRA

- Apybraiža 1963. *Lietuvių tautosakos apybraiža*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Balys Jonas 1933. „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“, *Vairas*, Nr. 10, p. 217–221.
- Balys Jonas 1950. „Naujas mūsų liaudies dainų rinkinys. Išleido Suomių Mokslo Akademija“, *Draugas*, 1950, kov. 4, Nr. 51.
- Balys J. 1955. „Prof. A. R. Niemi – lietuvių draugas“, *Margutis*, Nr. 2, p. 11.
- Barauskienė Vanda 1968. „Sisteminis lietuvių liaudies dainų tekstų katalogas“, *Literatūra ir kalba*, t. 9: *Dainuojamosios tautosakos klausimai*, Vilnius: Vaga, p. 389–407.
- Biržiška Mykolas 1919. *Lietuvių dainų literatūros istorija*, [d.] 1, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys.
- Biržiška M. 1931. *M. Biržiškos iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, kn. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- Biržiška M. 1953. *Lietuvių tautos kelias į naują gyvenimą*, t. 2: *Atbundanti tauta – darbai, žygiai ir veikėjai*, Los Angelas: Lietuvių dienos.
- Biržiška M. 1955. „Prof. A. R. Niemi prisimenant“, *Lietuvių dienos*, Nr. 2 (51), p. 7, 15, 18.
- Daugirdaitė Vilma 2017. „Tautosakinės Augusto Roberto Niemio veiklos apmatai“, in: *A. R. Niemio lietuvių tautosakos rinkinių paveldas*: elektroninė publikacija, parengė Vilma Daugirdaitė ir Jurgita Ūsaitytė, prieiga per internetą: <http://archyvas.llti.lt/niemi-dainos/>.
- Greetham D. C. 1992. *Textual Scholarship: An Introduction*, New York–London: Garland.
- Kazlauskienė Bronė 1971. „Vestuvinių lietuvių liaudies dainų klasifikacija“, *Literatūra ir kalba*, t. 11: *Lietuvių tautosakos stiliai ir žanrai*, Vilnius: Vaga, p. 353–361.
- Niemi Aukusti Robert 1996. *Lituanistiniai raštai: lyginamieji dainų tyrinėjimai*, sudarė ir iš suomių kalbos vertė Stasys Skrodenis, Vilnius: Džiugas.
- Sabaliauskas A. 1923. „Prof. dr. A. R. Niemi (Jo 50 metų amžiaus ir 25 metų lituanologijos darbo paminėti)“, *Vairas*, Nr. 3, p. 17–18.
- Sabaliauskas A. 1931a. „A. a. prof. A. R. Niemi“, *Mūsų tautosaka*, t. 4, p. 3–11.

- Sabaliauskas A. 1931b. „Mirė didelis Lietuvos draugas“, *Mūsų laikraštis*, 1931, lapkr. 7 (Nr. 45).
- Sabaliauskas A. 1931c. „Prof. A. R. Niemi (Paminėti jo mirimo dienai)“, *Naujoji Romuva*, Nr. 45, p. 1071–1073.
- Sabaliauskas A. 1935. „Kaip prof. Niemi's rinko Lietuvoje tautosaką“, *Tautosakos darbai*, t. I, p. 49–55.
- Sauka Leonardas 1974. „Lietuvių folkloro eilėtyros istorijos ir teorijos klausimai“, *Literatūra ir kalba*, t. XIII: *Lietuvių poetikos tyrinėjimai*, Vilnius: Vaga, p. 87–238.
- Sauka Leonardas 2016. „Aukusti Robertas Niemis“, in: Leonardas Sauka. *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje: tyrėjai ir jų darbai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 75–91.
- Skrodenis Stasys 1989. *Baltai ir jų šiaurės kaimynai: lietuvių–estų–suomių senieji kultūriniai-folkloriniai ryšiai*, Vilnius: Vaga.
- Skrodenis Stasys 1992. *Augustas Robertas Niemis: medžiaga bibliografijai*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas.
- Skrodenis Stasys 1996. „Aukusti Robertas Niemi ir Lietuva“, in: Aukusti Robert Niemi. *Lituanistiniai raštai: lyginamieji dainų tyrinėjimai*, sudarė ir iš suomių k. vertė Stasys Skrodenis, Vilnius: Džiugas, p. 13–25.
- Sruoga Balys 2003a. „Dainavos krašto liaudies dainos“, in: Balys Sruoga. *Raštai*, t. 9, kn. I: *Tautosakos studijos, 1921–1947*, parengė Algis Samulionis, Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 242–309.
- Sruoga Balys 2003b. „Lietuvių liaudies dainų rinktinė“, in: Balys Sruoga. *Raštai*, t. 9, kn. I: *Tautosakos studijos, 1921–1947*, parengė Algis Samulionis, Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 437–669.
- Sruoga Balys 2003c. „M. Biržiška ir mūsų dainos“, in: Balys Sruoga. *Raštai*, t. 9, kn. I: *Tautosakos studijos, 1921–1947*, parengė Algis Samulionis, Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 230–237.
- Stundžienė Bronė 2008. „Folkloro rinkėjo laboratorija iš arti: Norbertas Vėlius ir jo rankraščiai“, *Tautosakos darbai*, t. XXXVI, p. 15–36.
- Subačius Paulius 2001. *Tekstologija: teorijos ir praktikos gairės*, Vilnius: Aidai.
- Ūsaiytė Jurgita 2009. „Aukusti Roberto Niemio dzūkų tautosakos rinkinys: pretekstas, kontekstas, tekstas“, *Tautosakos darbai*, t. XXXVII, p. 31–50.
- Žirgulytė A. 1989. *Tekstologijos bruožai*, Vilnius: Mokslas.
- Žitkus K. 1935. „Profesorius Niemi's Vabalninke“, *Tautosakos darbai*, t. I, p. 56–63.
- Иванова Т. Г. 1991. „Специфика фольклористической текстологии“, *Русский фольклор*, т. 26: *Проблемы текстологии фольклора*, p. 5–21.
- Фортунатов Миллер 1872. „Литовские народные песни, собранные Ф. Фортунатовым и Всева Миллером“, *Известия Московского университета*, № 1, p. 125–165; № 2–3, p. 427–531.

Aukusti Robert Niemi and His Collection of Folklore from Southern Lithuania Revisited Textological Approach

VILMA DAUGIRDAITĖ

Summary

The Lithuanian folklore collections by the Finnish folklorist Aukusti Robert Niemi seem symbolically to enframe his two decades of the Lithuanian cultural activity. Professor started from doing fieldwork (visiting northeastern Lithuania in 1910 and southern Lithuania in 1911),

which subsequently formed the basis for his scholarly research. In 1931, just before Niemi died, the manuscripts of his folklore collections returned to Lithuania from Finland in order to get the fieldwork materials of 1911 finally edited and published. The two decades in-between served to form and establish in the Lithuanian historiography the pattern of particularly positive appreciation of professor's Lithuanian activities, the basis for which was the collection produced as result of his fieldwork in 1910, entitled "Lithuanian Songs and Chants in the Northeastern Lithuania" and published in 1912.

This article aims at revising the established mode of evaluating the Lithuanian traditional folklore collected by Niemi. The subject of analysis consists of the manuscript collection of the southern Lithuanian folklore, which, although edited for publication, remained nevertheless unpublished. This collection consists of two separate archived folders preserved at the Lithuanian Folklore Archives of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore. It has been endowed status of a trustworthy source in the historiography of Lithuanian folklore research and the source editing tradition, without proper consideration of possible complications caused by the shape of this collection, the linguistic problems encountered by a foreign researcher recording oral folksongs, and the geographic area of recording, which significantly exceeded the boundaries of southern Lithuania.

The manuscript folklore collection from southern Lithuania is peculiar in terms of one mode of evaluation required by the fieldwork notes and quite another – by the copy of the manuscript, which allows for reconstructing the collection as a whole, since part of the original autograph is lost. In the course of analysis, the texts from the copy and those from the autograph were thoroughly compared. This comparison highlighted certain changes having taken place in the copy, which perhaps resulted from carelessness, inexperience or neglect by the copyists or editors readying the texts for publication, as well as from specific problems inherent in the autograph and causing reasonable doubt in the trustworthiness of the copy.

In the process of archiving, there occurred a mistake resulting in a sheaf of miscellaneous folklore from various places in Lithuania being added to the original collection. These texts subsequently found their way into the card file catalogues of Lithuanian riddles, proverbs and folksongs as authentic recordings; although according to the catalogues, they should have been regarded as copies from the folklore collections by the Lithuanian Science Society.

So far, the fieldwork notes by Niemi were usually thought to have been produced by his assistants, who actually recorded the texts. The textological analysis of fieldwork notes from southern Lithuania enabled revision of such assumptions. Although Niemi's assistants did lend him a hand in recording the folksong texts, certain peculiarities of the recordings allow us assuming that the majority of the material was noted down by the professor himself, who did not know the Lithuanian language sufficiently. This would clarify numerous inaccuracies that impede reading and understanding of the autograph: confused vowels and consonants, distorted words and lexical forms (these seem to be acoustic lapses resulting in random joining of separate syllables into words without considering the actual meaning of the text), as well as incoherent and fragmented character of the texts. However, unbiased appreciation of the folkloric legacy by the Finnish researcher Niemi is only possible with due consideration of the textological problems and quality issues inherent in his texts. Besides, sufficient elucidation of the circumstances under which this collection was compiled and the scholarly intentions of its collector could add attractiveness to it, particularly if the subtle textological nuances can be made relevant as peculiar marks left by a foreign speaking collector.